

KIRGIZ FIKRALARINDAN SEÇMELER

Kemal ALYILMAZ*

ÖZET

Türk halk edebiyatının en çok sevilen türlerinden biri olan "fikra", Kırgız Türkleri arasında "takmaza", "külörlük", "şakaba", "anekdot"... adlarıyla bilinmektedir. Bu yazıda Kırgız Türkleri'nin sosyal ve kültürel hayatlarından derin izler taşıyan (seçilmiş) Kırgız fıkralarına yer verilmiştir.

Türk halk edebiyatının en çok sevilen, beğenilen ve bilinen türlerinden biri de "fikra"dır. Türk yaşayış ve inanışının ürünü olan fıkralar, hem geçmişte hem de bugün bütün Türk boyları arasında büyük ilgi görmüş; sözlü bir geleneğin ürünü olmakla birlikte yazıya da geçirilmiştir. Bugün farklı coğrafyalarda farklı Türk boyları tarafından vücuda getirilen ve yazıya geçirilen fıkraların sayısı, onlarca cilt eser meydana getirecek kadar fazladır.

Birbirinden farklı coğrafyalardaki devletlerde farklı Türk lehçe ve şiveleriyle yayımlanan Türk fıkraları, temelde aynı milletin mensubu olan insanların ortak duygularını ve düşüncelerini, yayayış ve inanışlarını yansıtmaktadır.

Kırgız Türkleri'ne ait seçilmiş fikra ("takmaza", "külörlük", "şakaba", "anekdot"...) örneklerinin mesajının daha iyi anlaşılabilmesi için bazı bilim adamlarının fikra türü hakkındaki görüşlerini dikkatlere sunmak faydalı olacaktır:

Prof. Dr. Şükrü Elçin:

Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle "hisse" kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelere "fikra" adı verilir¹.

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu:

Fıkralar, tek motife yer veren kısa anlatımlar olup günlük hayatta çeşitli vesilelerle anlatılırlar. Bazen bir meseleyi açıklamak, bir konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için anlatılırken, bazen de hoşça vakit geçirmek için anlatılır. Bazı fıkralar kahkahalarla güldürürken bazıları sadece bir gülümsemeye vesile olur. İçlerinde sadece düşündürülenleri de vardır. Hatta bazılarını anlamak için ilgili olduğu konuda bilgi sahibi olmanın gerektiği de unutulmamalıdır.²

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

¹ Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 1981, 623.

² Sakaoğlu, Saim, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya, 1992, s. 13.

Prof. Dr. Metin Karadağ:

*Arapça kökenli bir sözcük olan fıkra, halk edebiyatımızda, anlatı çekirdeğini hayattan alan bir olay veya düşünceye dayanır. Bu kısa, yoğun anlatımlı tür, insan kusurları ile günlük hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç olayları, çarpıklıkları, karşılıkları, sağduyuya dayalı ince bir mizah, keskin bir alayla anlatan, çoğunlukla düz yazı biçiminde bir yapıya sahiptir. "Fıkra bir mizah yükünü en kolay taşıyabilen, en çabuk yayılabilen bir mizah türü olarak bütün çağlarda kullanılmıştır. Fıkra bir ikinci kişiye, ya da topluluğa anlatılmakla eğlence, eleştiri ve hoşgörü ortamını sağlar. Bu anlamda fıkra her zaman bir kapalılığın mizahı olmuştur. Açıkça söylemeyenler, hep fıkraya yükletilerek bütün bir ülkeyi dolaştırılır. Bu yönüyle fıkralar dolaylı anlatımın da güçlü aracı sayılır. Başka bir araç gerektirmeyen anlatım koşulları da, fikranın kullanım ve yaygınlıkta önemli avantajlar kazanmasına yol açmıştır."*³

Türk bilim adamlarının fıkra ile ilgili yukarıdaki açıklamaları, aşağıda örneklerini sunduğumuz Kırgız fıkraları için de tamamen geçerlidir. Çünkü bu fıkralar aynı yaşayış ve inanışın, aynı duygu ve düşüncenin, aynı zevkin ve tavrın ürünüdürler.

Örnekler⁴:

- 1- Doktor uyukum kaçıp cürüt. Emne kılğanda cakşı uktay alam?
- Catarda bir çöyçök süt içiniz' ce bir alma cep koyunuz.
- Birok carım cıl murun catar aldında eç nerse cebeniz da' içpeniz ele go?
- Andan beri meditsiya ilimi' emne' ordunda turup aldı oyloysuzbu?

Doktor bey! Geceleri uyukum kaçıyor. Rahat uyumak için ne yapmam gerekir?
-Yatmadan önce bir bardak süt için veya bir tane elma yiyin.
- Ama altı ay önce bana "Akşamları hiçbir şey yemeyiniz ve içmeyiniz" demiştiniz.

- O zamandan beri tıp ilmi yerinde duruyor mu zannediyorsunuz?

- 2- Sen balıktar emne üçün tilsiz ekenin bilesinbi' canım?
- Cok, botom!
- Anda başındı suuga salıp turup birdeme dep kör!

Sen balıkların neden konuşmadıklarını biliyor musun canım?

- Yok bir tanem.
- O zaman başını suya sokarak bir şeyler söyle, anlarsın.

³ Karadağ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara, 1999, s. 234.

⁴ Bu bölümde dikkatlere sunulan fıkralar, Kaçkınbay Artıkabayev'in *Anektodtor* (Bişkek, 1992) adlı kitabından seçilerek alınmış ve tarafımdan Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır (K.A.).

3- Bakıt menen Kanıbek kudayga calınganı çirköögö kelişiptir. Eköö ten çögölüp turun alıp, kudayga calınıp çatışat: Kanıbek, kembagal neme eki kolun asmanga cayıp:

- Oo, kasiyettli caratkan, 500 som karızım bar, ırayım kılıp, oşondon kutkar, deptir.

- Anda berki Bakıt degen kolunda bar neme aytat deyt:

- Ay kelçirek me, 500 somdu al da, menin kuday menen süylöşköntümö colto bolbo, - men andan aktsiyamdı kursun cogorulat dep surangan catam!

Bakıt ve Kanıbek Allah'a niyette bulunmak için dilek yerine gelirler. Allah'a dua ederler. Kanıbek ellerini semaya doğru kaldırarak,

"Ey Büyük Yaradan'(ım), 500 som borçluyum bana acı; beni bu deritten kurtar" der.

- O sırada Bakıt araya girer ve:

"Ey niyetsiz, al şu 500 somu da Allah ile konuşmama engel olma. Ben ona hisse senetlerim değer kazanacak mı diye soruyorum" der.

4- Özü iştügen firma cılına bir colu uşturuçu keçede eri ayalı menen kelet. Ayalına özünün tanıştarın körsötöt:- Tigil Ulukbek mırza, canındağı ayalı, arkinısı oynoşu. Tigil Aydar mırza, canındağı ayalı, arkinısı oynoşu... A tetigi sarı ayal-menin oynoşum.

-İi-y, Bizdiki durus eken, - deptir ayalı sıymıktanıp.

Çalıştığı firmanın yıllık gecesine bir çift beraber gelirler. Bey, hanımına tanıdıklarını göstererek, şurada Ulukbek bey, yanındaki eşi, arkasındaki metresi. Şuradaki ise Aydar bey yanındaki eşi, arkasındaki metresi. Bak, şuradaki sarışın bayan da benim metresim.

- "Ay ay bizimki(daha) güzel" der övünerek hanımı.

5- Turmuştı duuldap çaşagandı cakşı körgön biröönü partiyaga almay boluştu. Suroo berile baştayt.

- Partiya üçün tameki çekkendi taştaysınbı?

- Albette !

- İçkiliktiçi?

- Sözsüz da !

- Ayaldarga bargandı?

- Taptakır koyom.

- Partiya üçün çaşoodon keçe alasınbı?

- Keçpegende. Minday çaşoonun kimge keregi bar !

Hayatını iyi yaşamak isteyen birini Komünist Partisi'ne almazlar ve sorarlar:

- *Parti için sigarayı bırakır mısın?*
- *Elbette.*
- *İçki içmeyi ve kadınlara gitmeyi bırakır mısın?*
- *Bırakırım.*
- *Parti için hayatını verir misin?*
- *Vermesem de böyle yaşamamanın ne anlamı var?*

6- Bir orus, bir amerikalık cana bir kırgız kosmosko uçuştur. Kayıp kelgende alardan emne maksat menen uçuşkanın suraşkanda:

- *Astronomiya, biyolojiya, fizika, genetika ilimlerine canlık kırgıztüü üçün, - deyt orus.*
- *Men SSSR degi asker bazaların sürötkö tartış üçün, - deyt amerikalık.*
- *Cön ele, - deyt kırgız eç bir oylonboy turup, - üydö catkanda emine.*

Bir Rus, bir Amerikalı ve bir de Kırgız uzaya yolculuk yaparlar. Geri döndüklerinde hangi maksatla gittikleri sorulur.

Rus, "Astronomi, Biyoloji, Fizik, Genetik ilimlerindeki yenilikleri gözlemek için" der.

"Ben, SSCB'deki askerî alanları belirlemek için" der Amerikalı.

Kırgız ise hiç düşünmeden "Ben öylesine gidip geldim" der.

7- Bir ulgayıp kalgan ayaldın üytüñö kayırçı kelip sadaka suraptır.

- *Siz küçütü-kütülü turup kayır suragandan uyalbaysızbı, - deytir ayal.*
- *Anınız ırıs, ırayımduu ayım. Birok mına siz dele akter bolop stsenada oynoo üçün cetişerlik suluu ekensiz, aga bolboy cupunu çaşap cürböysüzbü?...
- Koyo turunuzçu uşul cerde. Siz üçün bir nerse karap köröyün.*

Sinirli bir bayanın evine dilenci gelir.

"Siz bu kadar dinç ve güçlü görünmenize rağmen dilenmeye utanmıyor musunuz" der ev sahibi bayan.

- Afedersiniz hanımefendi, ama siz de aktrisler taş çıkaracak kadar güzelsiniz. Neden aktris olmuyorsunuz?

- Hanım hemen yumuşayarak, "Burada bekle, sana bir şeyler vermek için bakayım ne var" der.

8- Bi-Bi-Si sovyettik sırlardı tez bilip algandığına baylanıştuu, byuronun kezektegi keneşmesin eç kimge sırtka çıgıp kelüügö ukuk berbey ötkörünü makuldaşışat. Bir maalda Kosigin için karmanıp, sırtka çıgıp kelüügö suranat. Uruksat berilbeyt. Bir neçe minuttan kiyin kaalga tıklıdap, bosodogo çaka karmap üy cıynagan ayal turdu :

- Aleksey Nikolaiç şımına çıçıp aldı dep azır ele Bi-Bi-Siden kabar keldi. Tazaloogo uruksat etinizder.

BBC'nin Sovyet haberlerini çabuk öğrenmesinden dolayı, siyasi büronun ileri gelenleri görüşülecek bilgilerin dışarı sızması için hiç kimsenin dışarıya çıkmamasına karar verirler. Bu sırada Kosagin karnını tutarak dışarı çıkmak için izin ister. Fakat izin verilmez. Birkaç dakika sonra kapı çalınarak hizmetli kadın içeri girer.

- Aleksey Nikolaiç altına yapmış diye şimdi BBC'den haber geldi. Altını değiştirmeye izin verir misiniz?

9- Brejnev mavzoleyge neberesin eerçitip kelet. Neberesi suraptır :

- Çon ata, çon ata, ölgöndön kiyin uşul cerge catasınbı?

- Albette.

Angıça Lenin başın kötörüp :

- Emne, bul cer silerge catakanabı, enendi gana urayındar, - deptir.

Brejnev torunu ile beraber Lenin'in mezarını ziyaret eder. Torunu sorar:

- Dede, dede öldükten sonra sen de burada yatacak mısın?

- Elbette.

Hemen Lenin başını kaldırarak:

"Ne yani burayı otel mi zannettiniz?" der.

10- Bul SSSR de emne üçün cumuşsuzduk çok?

- Eldin bir carımı tınbay kurup, al emi ekinçi carımı oşol kurulgandı tınbay buzup catsa kaydan cumuşsuzduk bolsun.

Bu SSCB'de neden işsizlik sorunu yok?

- Halkın bir kısmı bir işi yaparken diğer bir kısmı da bu işi bozarsa nasıl işsizlik sorunu olsun.

11- Hrutşev çoçko fermasın kıldırıp çüröt deyt. Pravdanın redaktsiyası fotosüröttün aldındağı cazuunu talkuulaşuuda. Al birinçi betke basılışı kerek ele. Coldoş Hrutşev çoçkolor dun arasında, Çoçkolor coldoş Hrutşevdu kurçap aldı degen cazuular çetke kagılıp, Sol caktan üçünçü – coldoş Hrutşev degen cazuu caktırdı.

Hrutşev domuz çiftliğini ziyaret ederken Pravda gazetesi muhabiri fotoğraflarını çeker. Gazetenin birinci sayfadaki manşeti yoldaş Hrutşev domuzların arasında, Domuzlar yoldaş Hrutşev'in etrafını kuşattı. Fakat bu haber daha sonra şöyle değiştirilir: Soldan üçüncü yoldaş Hrutşev.

12- Biröb tan atkança kumar oynop, erten menen üyünö kelip ayalına maktanat deyt:

- Bayağı sen 200 somgo tiktirip bergen kök kostyumdu 600 som dep utturdum.

Kumar oynayan adam, sabahın erken vaktinde eve gelir. Hanımına övünerek şöyle der:

- *Hani senin geçen bana 200 soma⁵ diktirdiğin mavî takım elbise vardı ya, ben onu 600 som diyerek kumarda kaybettim.*

13- Aldağı galstuk 80 som deysinbi? Aga andan körö eki tufli algan cakçı emespi.

- Anın tuura deçi, birok galstuktun orduna eki cup tuflini moynuna salpaktatıp asıp alsan el emne deyt?!

- *Onun boynundaki kravat 80 som mu diyorsun? O parayla iki çift ayakkabı alınır.*

- *Doğru söylüyorsun, fakat iki çift ayakkabıyı takarsan sonra sana ne derler?*

14- Oorukanaga eki kulağı kütygön kişini alıp kelişet.

- Emne boldu?- surayt vraç.

- Şımımdı basıp catkanda telefon şingiraganınan tınşağıctın orduna ütükttü basıp alsam bolobu.

- A ekinçi kulağımızçı?

- Ekinçi kulağımdı < tez cardam > çakırғанımda...

Hastaneye iki kulağı yanık olan bir hasta getirilir.

"Size ne oldu?" diye sorar doktor.

- *Pantolonumu ütülerken telefon çaldı ve ben de yanlışlıkla telefon diye ütüyü kulağıma bastım.*

- *Fakat ikinci kulağımız?*

- *Diğer kulağım da ilk yardım çağırdığımda oldu...*

15- Atası balasının akıl-esin tekşertiş üçün psihiatr-vraçka eerçitip kelet.

Vraç balanı tekşerütü üçün suroo bere baştayt:

- Mışkıtn kaçça kulağı bar?

- Eki, - deyt bala.

- A kaçça butu bar?

- Tört.

- Mışık kantip kıykırat?

Bala canında turgan atasına kayrılıptır:

⁵ Som: Kırgızistan Cumhuriyeti para birimi.

- Ata, mına bul akmak uşul ubakka çeyin mışıktı körgön emespi?

Babası zekâsını ölçtürmek için oğlunu psikoloğa götürür.

Doktor çocuğa çeşitli sorular sormaya başlar.

- Kedinin kaç kulağı var?

- "İki" diye cevap verir çocuk.

- Kaç ayağı var?

- Dört

- Kedi nasıl miyavlar?

Çocuk, yanında duran babasına dönerek:

- Baba, bu salak şimdiye kadar hiç kedi görmemiş mi?

16- General kazarmaga kirse dejurniy soldat mıltığına cönörlüp, tigige dele könlül burup koyboyt.

- Sen menin kim ekenimdi bilesinbi? – deyt general açusu kelip.

Anda soldat küzötçülör olturçu bölmögö karap kıykırat deyt:

- Eey baldar, beri çikkılaçı ... momunda bir alcıgan çal kelip kim ekenin surap catat.

Nöbet yerine gelen general, nöbetçi askerin ayağa kalkmamasına kızarak:

"Sen benim kim olduğumu biliyor musun?" der.

Asker nöbetçi kulübesinde oturan arkadaşlarına bağırarak,

- Hey! Arkadaşlar, buraya bakar mısınız buraya? Burada bir yaşlı adam kim olduğunu soruyor.

17- Emne ele mınça caydarısın?

- Tiş dokturdan kelatam.

- Anın kubanıçtuu emnesi bar?

- Kubanbagandaçı, tiş doktor otpuskada eken.

- Neden bu kadar neşelisin?

- Diş doktorundan geliyorum da.

- Bunda sevinecek ne var?

- Sevincimin sebebi doktor tatildeymiş.

18- Kiçinekey Sultan canı ele körgön tüşün anta baştadı.

- A tüş degen emne ekenin bilesinbi sen, - surayt andan apası.

- Bilbegendeçi apake, - deyt Sultan, - tüş –bul uktap catkanda körgön kino.

Küçük Sultan yeni gördüğü rüyayı anlatmaya başlar.

"Rüya nedir bilir misin sen yavrum?" diye sorar annesi.

"Bilmeyecek ne var bunda anne" diye cevap verir, Sultan.

- Rüya uyuduğumuzda gördüğümüz sinema.

19- Apası işke ketip baratıp, balasına akıl üyrötöt.

- Sultan, uulum, cakşı bala bol, şirenke menen oynobo.
- Korkpo, apake, - deyt Sultan, -menin zajigalkam bar.

Annesi işe gitmeden oğluna nasihat eder:

- *Sultan oğlum, iyi çocuk ol, kibritle oynama! Oğlu:*
- *Korkma anne, benim çakmağım var.*

20- Apa, apa deym, karaçı Nursultan gezetti cep catat, - deyt Sultan kiçinekey inisin.

- Anı cedirbey emne kılasin, - deyt apası, - al keçeegi gezit.

- Anne, anne bakar mısın? Nursultan gazeteyi yiyor. Sultan küçük kardeşini göstererek:

- *Onu yedirmeyip de ne yapacaksın, zaten dünkü gazete.*

21- Serjant soldattarga üytünön kelgen kattardı taratıp berip catat. Bir soldat konvertti ayırıp, taza kagaz alıp çıkıptır.

- Bul emne? – dep surayt serjant.
- Ayalımdan kelgen kat.
- Birok cazılğan eç nerse çok go? – tan kalat serjant.
- Ooba, anın cönü bar, - dep düşündüröt soldat,
- Ayalım eködbüz uruşup ketip, köptön beri süylöşpöy cüröbüz.

Çavuş, askerlere ailelerinden gelen mektupları dağıtıyordu.

- *"Bu ne" diye sordu çavuş.*
- *Eşimden gelen mektup.*
- *Fakat hiç bir şey yazılı değil ki*
- *Evet onun sebebi var der asker.*
- *Eşimle ben kavgalıyız da uzun zamandan beri konuşmuyoruz.*

22- Sultan, sen tuzdalğan pomidorlordu cakşı körösünbü?

- Cakşı köröm, biroq cebeym.
- Emne üçün?
- Bankaga başım batpayt.

Sultan sen domates turşusunu sever misin?

- *Severim, fakat yemem.*
- *Neden?*
- *Kavanoza başım sığmaz da onun için.*

23- Eşmat menen Taşmat konokon kaytıp kelatışıptır.

- Oy Taşmat, sen konokto olturup ulam ele canındagı çooçun ayaldın kolun karmap ööp koyosun, al emnen?

- Surayt Eşmat.
- Al emnen bolmok ele, salfetka bergendi unutup koyuşuptur...

*Eşmat ile Taşmat misafirlikten dönerken,
Eşmat "Hey Taşmat sen misafirlikte neden ev sahibinin karısının elini öpüp
duruyorsun?" diye sorar.*

- *Sorduğun soruya bak! Bana peçete vermeyi unutmuştu da.*

24- Belgilütü cazuuçununun öz konşusu menen süylöşkön sözünön:

- Men da Nobeldik sıylıktı algım kelet!
- Anda cazbaysınbı, - deyt konşusu.
- Kimge? – deptir cazuuçu.

Meşhur yazar komşusuyla dertleşir.

- *Ben Nobel Ödülü'nü almayı çok istiyorum.*
- *"O zaman yazmalısın" der, komşusu*
- *Kime? der, yazar.*

25- Sultan çekesin tompoytup üygö kirip keldi.

- Emne boldu, uulum?
- Tepkiçten cıgıldım.
- İyladım mı?
- İylayın desem eç kim çok eken.

Sultan yüz üstü düştükten sonra eve gelir.

- *Ne oldu böyle yavrurum?*
- *Merdivenlerden düştüm.*
- *Ağladın mı?*
- *Ağlamak istedim, fakat yanımda hiç kimse yoktu.*

26- Ayım, siz emne üçün çaşınızdı altı cılga azaltıp aldınız?

- Antkeni men altıga çıkıkanga çeyin sanagandı bilçü emesmin.

- Hanım efendi, siz neden yaşınızı 6 yaş küçük söylüyorsunuz?

- *Doğrusunu söylemek gerekirse, ben 6 yaşına kadar sayı saymayı bilmezdim*

de.

27- Kiçinekey Sultan apası menen konokko barıptır.

Kayra kaydarda:

- Apa, konfet alıp alçı, -deyt.
- Emne üçün?
- A mümkün coldo men kokus ıylap kalsamçı

Annesiyle beraber misafirlikten dönerken küçük Sultan,

"Anne bana şeker alır mısın?" der.

- Neden alayım?

- Yoksa ben avazım çıktığı kadar ağlamaya başlayabilirim de.

28- - Apa, başında ak saçların cürüt, - deyt kiçinekey Belek.

- Baldardı ata-enesinin tilin albasa çaçı oşentip agarıp ketet.

- İ-i, çon enemdin çaçı oşondon agargan turbaybı anda; - deptir Belek oyluu

tartıp.

"Anne saçların aklarla dolmuş" der Belek.

- Çocukları anne ve babalarını dinlemedikleri için annelerin saçları ağarır.

- "Demek ninemin saçları onun için ağarmış şimdi anlıyorum." der Belek.

BİBLİYOGRAFYA

Artıkbayev, Kaçkımbay, *Anektodor*, Bişkek, 1992.

Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 1981.

Karadağ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara, 1999.

Kurgan, Şükrü, Nasrettin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri, *Türk Dil (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, S. 207, Ankara, 1968, s. 482-497.

Özkan, İsa, *Ependi Şorta Sözler Yomaklar Nasreddin Hoca Fıkraları*, Ankara, 1999.

Sakaoğlu, Saim, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya, 1992.

Sezen, Lütfi, *Erzurum Şehir Folkloru*, Erzurum, 1994.

Yıldırım, Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1976.

ABSTRACT

Joke (fıkra), which is the most liked kind of Turkish Folk Literature, known as "takmaza", "külörlük", "şakaba", "anekdot" etc among the Kirghiz Turks. In this study selected Kirghiz jokes which have profound footmarks in social and cultural lifes of Kirghiz Turks have been presented.